

orden, dvs. beskytte staten og dens borgere mod indre og ydre voldelige angreb, blandt andet gennem autoriseret voldsudøvelse. Samfundstilstanden var på Saxos tid langt fra sådan. På den tid diskuterede man stadig begrebet retfærdig krig i en kirkelig sammenhæng, i betydningen forsvar for kristenheden. Jyske Lovs ledingsbestemmelser omkring 60 år efter Valdemar 1.s død viser, at kongemagten stræbte mod monopolisering af voldsudøvelse, men også at disse bestræbelser langt fra var ført til vejs ende.

Man stikker uvilkårligt hovedet i en hvepserede, når man udgiver og oversætter historiske kildetekster. Det ser ud til, at Friis-Jensen og Zeeberg er sluppet fra det uden for mange alvorlige stik. De har ydet et imponerende stort og grundigt arbejde, og det tror jeg, der er blevet en slidstærk udgave af *Gesta Danorum* ud af, som den historiske forskning vil have glæde af mange år frem i tiden. Deres værk er i hvert fald tankevækkende og inspirerende.

Nils Hybel

KNUD J. V. JESPERSEN: *A History of Denmark*. London 2004, Palgrave Macmillan. 244 s.

OLE FELDBÆK: *Gyldendals bog om Danmarks historie*. København 2004, Gyldendal. 321 s.

Det sägs ibland att historiker alltför sällan skriver synteser, men nu har det kommit två nya ettbands översikter över dansk historia, Knud J.V. Jespersens »A History of Denmark« och Ole Feldbæks »Danmarks historie«. De är ganska olika till sin karaktär och i denna recension kommer Jespersens mer tesdrivande bok att stå i centrum.

Jespersen har inte skrivit en traditionell »Danmarks historia« från början till slut. Det är i stället en målmedveten, tesdrivande berättelse om det moderna Danmarks framväxt. Denna moderniseringshistoria får börja ovanligt tidigt, eftersom Jespersen som tidigmodern historiker har blick för de långa linjerna, men inte hur tidigt som helst. Faktiskt börjar den först 1536. Kalmarunionens sammanbrott och reformationen ses som startpunkt för det som kom att bli det moderna Danmark, medan hela den medeltida historien lämnas åt sidan.

Förmodligen upprör detta medeltidshistoriker, och det kanske också lurar en och annan läsare som tror sig köpa en traditionell »från-vaggan-till-graven-historia« om Danmark, men jag tycker det är ett förfriskande grepp som väl kan försvaras. Med Christian III etableras en luthersk furstestat – fast knappast »sekulariserad«, som Jespersen hävdar, snarare

raka motsatsen. Med den ekonomiska omgrupperingen i Europa under »det långa 1500-talet« förlorar Hansan sin dominans i Östersjön och Norden kommer definitivt att dras in i de stora europeiska trenderna.

I ett enda ganska kort kapitel ger Jespersen först en elegant skiss över den utrikespolitiska historien utifrån ett geopolitiskt perspektiv. Viktigast i detta är Danmark som väktare av Östersjöinloppet och hur stormaktsintressena till slut blir så starka så att danskarna inte av egen kraft kan hävda sin ställning. Det är historien om hur det till slut (1864) bara var själva Danmark kvar av det stolta imperiet. Därmed hade en historiskt unikt homogen nationalstat skapats, enligt Jespersen, vilket i sin tur utgjorde en förutsättning för den kommande moderniseringen och välfärdsbygget.

Jespersen har inte något nämnvärt intresse för danmarkshistorien utanför Danmark. Han skriver en rent dansk historia och Norges stora roll för utrikespolitiken och resursmobiliseringen under föreningsstiden lyser t.ex. med sin frånvaro. Att påstå att Danmark har varit homogent sedan 1864 är garanterat provocerande för islänningar, färingar och grönlänningar, och de två senare grupperna har all anledning att vara mycket missnöjda med skildringen av det moderna Danmark. Jespersen håller fast vid Östersjöinloppet (eller snarare -utloppet, nämligen för den sovjetiska flottan) också under efterkrigstiden som Danmarks viktigaste geopolitiska koordinat, medan jag skulle hävda att ingenting dikterat Danmarks position så mycket som USA:s absoluta behov av att använda Grönland som förpost och utkikspunkt. Men Grönland ingår ju inte i den förment homogena nationalstaten. Det intressanta är snarare att den danska staten aldrig har varit en homogen nationalstat, men ändå envist hävdar denna självsyn, som idag ger så stora svårigheter i förhållandet till de nordatlantiska statsdelarna – och till invandrarna.

Förutom den utrikespolitiska skissen innehåller boken två kapitel om den inrikespolitiska utvecklingen, konventionellt uppdelade på före och efter 1848, ett om religionen, två om den ekonomiska utvecklingen (delat vid 1800) och ett avslutande kapitel som diskuterar olika danska historieuppfattningar och söker besvara den i förstone något förvånande frågan om danskarna är en nation eller en stam. Bakgrunden till denna är en bok av en tidigare brittisk ambassadör i Danmark, James Mellon, som 1992 beskrev danskarna som en stam, slutna inom sig och med ett jämlikt konsensusideal, och inte som en modern politisk nation där man erkänner och diskuterar olikheter. Jespersen delar i stort Mellons syn och hela boken är egentligen en argumentation för hur framväxten av detta »stamsamhälle« ska förstås.

Jespersens berättelse ser i stora drag ut så här: 1536 skapades för första gången en abstrakt stat skild från de statsbärande personerna. Dualismen inom den mellan kungamakt och riksråd avhjälpes med enväldet 1660. Enväldet lade på flera sätt ramarna för all senare dansk samhällsutveckling. Med Danske Lov 1683 byggdes upp en rättsstat, där staten garanterade rättssäkerhet och ett civilt samhälle byggt på juridiskt hållbara kontraktsrelationer. Enväldsstaten fungerade genom att vara lyhörd för samhällsintressen och den unikt danska traditionen av konsensustänkande och synen på staten som »folkets vän« börjar här. Den kloka regimen skapade med landboreformerna ett modernt lantbruk och ett samhälle i nära och tacksam kontakt med statsmakten. Därmed undvek man revolution i Danmark – som man alltid gjort, eftersom Danmark har en världsunikt fredlig historisk utveckling.

Enväldets fall 1848 var inte heller det en revolution, eftersom staten hade så stor legitimitet och den gamla rättsstaten enkelt kunde övertas av folkstyret. Ett problem var visserligen hur de täta sociala relationerna i byarna (»landsbyerne«) hade upplösts av landboreformerna, men det löstes av Grundtvig, som med sin glada, öppna kristendom, sina folkhögskolor och sina psalmer skapade en självmedveten bondeklass som förde upp den gamla bysolidariteten på nationellt plan. Här spelade också »andelsbevægelsen« en nyckelroll.

På den grunden kunde sedan vänsterliberaler och socialdemokrater uppföra den unikt danska varianten av välfärdsstaten, som för dagens danskar framstår som själva inbegreppet av »danskhed« och något som måste försvaras för att man inte ska förlora sin identitet. Välfärdsdanmark hotas idag av tre faktorer, dess beroende av ständig ekonomisk växt, massinvandringen och en kombination av politikermisstro och kortsiktiga publikknipande politiska utspel, men författaren hoppas att danska politiker, liksom tidigare under historien, ska hitta en anpassning till den nya världsordningen som tillåter »danskheden« att leva vidare.

Här har jag givit ett förenklat referat och Jespersens framställning är naturligtvis på många punkter mer nyanserad. Han understryker t.ex. starkt hur landboreformerna och gårdmansklassens fornering innebar att det skapades ett stort lantproletariat som förlorade på utvecklingen. Över huvud taget är hans två kapitler om den ekonomiska och sociala utvecklingen de bästa i boken, med en god balans mellan sammanhållande struktur och nyanser. När det gäller de övergripande teserna måste Jepsersen naturligt nog förenkla, och här blir det problem.

Det finns nog inte många utlänningar som skulle dela Jespersens klockartro på det unika Danmark. Den påminner för mig alltför myck-

et om motsvarande naiva svenska tro på den unikt svenska utvecklingen av konsensus, kompromisser, reformer och till slut en »svensk modell« för en demokratisk välfärdsstat. Det intressanta är att de – få – svenska historiker som anlägger ett långt perspektiv brukar framhäva frånvaron av absolutism och den rika traditionen av lokal självstyrelse som en grund. Precis motsatsen får hos Jespersen förklara samma utveckling i Danmark! Någon har uppenbarligen fel – kanske båda, som vill tillskriva sig en unik tradition.

Inte heller förefaller det glasklart hur »landsbyfællesskabet« skulle kunna vara så bestämmande för dansk historia och särskilt för framväxten av välfärdsstaten som Jespersen hävdar. Denna gemenskap var minst av allt ett särdanskt fenomen; agrarsamhället var nästan överallt i Europa baserat på byn som ekonomisk och social enhet. Dessutom utvecklade också länder som Norge och Island, med endast svag eller ingen byorganisation, demokratier och välfärdsstater av samma typ.

Ibland skymtar övriga Norden förbi, som när Jespersen skriver att »the Danish welfare system differs in many ways from that of other countries, ignoring for the moment the other Nordic countries« (s. 210). Dessvärre ignorerar han dem inte bara »for the moment« utan i hela boken. Visst finns det små variationer mellan de nordiska välfärdsstaterna, men i all internationell forskning på området brukar de ändå ses tillsammans som en särskild variant med sin universalitet och statsfinansiering. Ska den nordiska välfärdsstaten förklaras historiskt, räcker inte nationella förklaringar.

Det är också besynnerligt hur Jespersen kopplar välfärdsstaten till social och kulturell homogenitet och anser den hotad av invandringen. Eftersom invandrarna kommer från tredje världen, skriver han, och eftersom de har rätt till samma välfärd som »native Danes« (som för Jespersen uppenbarligen inte inkluderar infödda danskar med invandrade föräldrar) men inte har samma traditioner som dem det danska välfärdssystemet är baserat på, hotas välfärden. Här saknas uppenbarligen ett eller flera led i argumentationen. Varför skulle välfärdssystemet förutsätta att man har samma traditioner och kultur? Barnbidrag betalas ju ut lika oavsett mottagarens religion, språk eller preferenser. Menar författaren att invandrarna är mer benägna att fuska? Att deras kultur gör dem obenägna till samma solidaritet som danskarna har och därmed gör att de politiskt går emot systemet? Eller att deras mängd och sociala situation helt enkelt belastar systemet för hårt ekonomiskt? I det senare fallet har det ju inget att göra med kulturell homogenitet.

Det går inte att befria sig från känslan av att synen på invandringen,

liksom hela framhävandet av en unik »danskhed« (»Danishness«), är ett led i författarens starkt dansknationella hållning. Den finns också i hans starkt positiva värdering av den kristna, särskilt den grundtvigska traditionen. Han ägnar en hel del krut åt att försöka få oss att tro att den danska statskyrkan inte är en statskyrka. Idén om »den rummelige folkekirke« är förvisso en beståndsdel i dansk självförståelse, liksom synen på det »snälla« enväldet, den fredliga utvecklingen och den unika »danska modellen«. Problemet är bara att Jespersen mer reproducerar än analyserar sådana stereotyper.

I det sista kapitlet diskuterar Jespersen förtjänstfullt olika synsätt på dansk historia. Här visar han bland annat att en nations historiska självbild är något som kommer till i kamp mellan olika intressen. I Danmark rör det sig konkret om hur det epokgörande nationella nederlaget 1864 skulle hanteras, och här vann enligt Jespersen en vänstertolkning som betonade det lilla Danmark, som alltid hade råkat illa ut i storpolitiken och som därför skulle förhålla sig pacifistiskt. Närmare bestämt blev det Radikale Venstres och socialdemokraternas variant, tillsatt med lite grundtvigianism, där det nationella förenades med det demokratiska och sociala, som kom att dominera. Det är synd att Jespersen inte fortsätter med en självreflektion och diskuterar sin egen historiesyn i detta sammanhang.

Det som förefaller mig genomgående i olika vinklingar på dansk historia, också hos Jespersen, och mer bestämmande än de olika tolkningarna han tar upp, är den starka betoningen på den nationella berättelsen och dess en gång fastlagda beståndsdelar. Jag har aldrig förstått debatten om en historisk kanon i Danmark, eftersom en mycket stark informell sådan redan finns. Denna i grunden nationalromantiska kanon knäslattes på 1800-talet och bildar fortfarande grunden för det mesta som skrivs. Det viktiga är inte hur Christian IV, enväldet eller landboreformerna bedöms eller förklaras, det viktigaste är att de är med. Det finns en fast ordning och fasta hållpunkter i en berättelse om en kontinuerlig dansk historisk utveckling, som reproduceras gång efter gång. Och det lämnas inte mycket rum för historievetenskapliga nyheter (numera ganska gamla) som genusperspektiv eller kulturhistoria; det är en politisk-historisk tradition tillsatt med lite socialhistoria.

Jespersen står stadigt förankrad i denna tradition – han är endast originell med att inte vilja börja den tidigare än 1536. Inom denna ram gör han en intelligent, elegant och provokativ analys av »danskhedens« utveckling. Men han demonstrerar samtidigt den maniska upptagenhet av denna »danskhed« som de senare åren har ridit Danmark som en mara.

Ett utmärkt exempel på hur denna nationalromantiska kanon ser ut får man av Ole Feldbæks korta översikt, som inte håller sig tillbaka för medeltiden utan börjar med Danevirke och trelleborgarna. Här saknas inget av de traditionella paradnumren i dansk historia och inte heller de nationalromantiska illustrationerna: Dannebrog faller ner från himlen, de sammansvurna rider från Finderup Lade och Christian IV står på Trefoldigheden i läckra färgtryck. Periodiseringen är den traditionellast tänkbara: medeltid, adelsvälde, envälde, folkstyre. Där Jespersen gömmer en tesdrivande diskussion bakom den oskyldiga fasaden av översikt för utlänningar, är Feldbæks bok just det den ser ut som: en salongsbordsbok att bläddra i och nicka igenkännande till.

Inom denna ram har Feldbæk gjort ett gott arbete och det är beundransvärt hur mycket han fått med. I den mån den knappa framställningen alls tillåter det är det en text om dansk historia som bygger på forskningens nuvarande ståndpunkter. Den uppmärksamma läsaren får sig på några ställen till livs små resonemang om tolkningar, historiesyn och historiska myter (de kunde gärna ha varit fler och tydligare). Bildtexterna upplyser i varje fall glimtvis om att bilderna mer speglar en sentida historiesyn än det som hände, och det finns gott om väl valda samtida illustrationer också.

Men överraskningarna är få. Medeltiden får en mager och konventionell behandling. Först i avsnitten om tidigmodern tid får vi veta att det danska samhället bestod av andra än några kungar och prelater. Här får vi i gengäld en bredare och djupare samhällsskildring byggd på Feldbæks djupa förtrogenhet med perioden. Precis som hos Jespersen möter hos Feldbæk synen på enväldet som progressivt och det gamla Danmark som en rättsstat, men något mer än hos Jespersen består denna stat också av icke-danska delar.

På 1800-talet får naturligtvis den slesvigska frågan en fyllig behandling och här är perspektivet befriande icke-nationellt. Här har emellertid något gått fel i redigeringen, först får vi ett avsnitt som ska täcka båda de slesvigska krigen, men som snart bara kommer att handla om det första, och 1864 – »det stærkeste minde i danskernes historiske erindring og fortrængning« med Feldbæks träffande formulering – dyker senare upp som eget avsnitt. Det kan noteras på plussidan att både Jespersen och Feldbæk använder beteckningen »inbördeskrig« (»borgerkrig«) om »treårskrigen«, även om Feldbæk tidigare i texten råkat utnämna grevefejden till Danmarks enda inbördeskrig.

1900-talet domineras också hos Feldbæk av välfärdsstaten. Om Jespersen slutar med en tvekan om hur den ska kunna bevaras i en globaliserad värld, slutar Feldbæk ännu mer apokalyptiskt med terrordådet mot

World Trade Center och Danmarks sårbara plats i en i utrikespolitisk mening globaliserad tillvaro. Hur sårbar den var skulle Muhammed-affären visa. Kanske visade den också hur ett samhälle som bygger sin identitet så starkt på en nationalromantisk historiesyn har svårt att orientera sig i 2000-talets värld. Denna historiesyn fortsätter historikerna villigt att cementera. Saknas det alldeles samband mellan detta och de tendenser i dagens danska samhälle som så många av Danmarks vänner i utlandet ställer sig undrande inför?

Harald Gustafsson

HELGE KRAGH, HENRY NIELSEN OG PETER C. KJÆRGAARD (red.): Dansk Naturvidenskabs Historie bind 1-4. Bind 1: Fra Middeltalderlærdom til Den Nye Videnskab 1000-1730, af Helge Kragh med bidrag af andre forfattere. Bind 2: Natur, Nytte og Ånd 1730-1850, af Helge Kragh med bidrag af andre forfattere. Bind 3: Lys over landet 1850-1920, redigeret af Peter C. Kjærgaard. Bind 4: Viden uden grænser 1920-1970, redigeret af Henry Nielsen og Kristian Hvidtfelt Nielsen. Aarhus Universitetsforlag 2005, 2006. Hvert bind ca. 500 sider. Pris: Samlet 1500 kr. Enkelte bind: 500 kr.

Den nu afdøde astrofysiker Jens Martin Knudsen sagde ved flere lejligheder i sine populære foredrag, at »i de sidste 400 år har politikere, administratorer, økonomer, filosoffer og teologer ikke foretaget sig andet end at tilpasse deres meninger og arbejde til naturvidenskabens resultater.«

Som historiker vil man ikke kunne lade være med at gøre et par tilføjelser. Det spiller også ind på naturvidenskaben og udnyttelsen af dens resultater, hvordan forholdene i samfundet i øvrigt arter sig. Økonomi, politik, krig og fred, social ro eller uro og endnu mere har vel også givet politikere og administratorer noget at foretage sig, og filosoffer og teologer har hver for sig bl.a. foretaget sig meget i retning af at bekrige hinanden. Og som det vises i dette værk, har politikere altid vurderet forskningen efter dens nytteværdi. I dag er nytten alene økonomisk bestemt (»fra forskning til faktura«). Tidligere havde man andre nyttebegreber. Når f.eks. Frederik 2. støttede Tyge Brahes forskning, var det bl.a. fordi den berømte mand fremmede kongens og rigets »reputation«. Men det er heldigvis ikke kun politikernes skiftende nyttebegreb, der har været bestemmende, og der er så store sandheder i Jens Martin Knudsens ord, at det er et vigtigt budskab til historikere, for vi har været ekstremt forsømmelige med hensyn til at se naturvidenska-